

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-65>

УДК 338.432(477):339.564:330.322-044.922

КАРПЕНКО Віталій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2476-6700>

e-mail: karpenkov@khnmu.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті розкрито сутність та структуру соціально-економічних передумов інноваційної трансформації експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах глобальних викликів і структурних реформ. Акцентовано увагу на ключових напрямках модернізації аграрного виробництва з урахуванням вимог сталого розвитку, цифровізації, екологізації та підвищення конкурентоспроможності. Обґрунтовано, що аграрний експорт України має надмірну сировинну орієнтацію, що підвищує вразливість сектору до цінової волатильності та обмежує створення доданої вартості. Доведено, що саме інноваційна трансформація здатна посилити експортну ефективність, за рахунок розширення спектру продукції з високою переробкою, впровадження цифрових агротехнологій, застосування екоінновацій та покращення логістичної інфраструктури. Проведено аналіз сучасного стану соціального капіталу, аграрної освіти, дорадництва, інвестиційного клімату та регіональних ініціатив, що визначають адаптивну здатність аграріїв до впровадження інновацій. Окреслено роль поведінкових моделей фермерів, їх сприйняття ризиків та соціального наслідування як чинників, що опосередковано впливають на експортну динаміку через інноваційну активність. У статті запропоновано інституційно-економічні підходи до стимулювання інноваційної трансформації: розширення системи підтримки через AKIS, впровадження пільгових фінансових інструментів, менторських платформ та цифрової агроосвіти. Встановлено, що забезпечення синергії між державними структурами, фермерськими об'єднаннями та ринковими агентами створює основу для формування експортно орієнтованої моделі інноваційного агровиробництва. Зроблено висновок про необхідність формування багаторівневої політики інноваційного оновлення аграрного сектору як базису для стійкого економічного зростання, посилення позицій на міжнародному ринку та підвищення добробуту сільських громад.

Ключові слова: інновації, аграрний сектор, експортний потенціал, фермерські господарства, цифровізація, соціально-економічні передумови, AKIS, конкурентоспроможність, агроекспорт, аграрна політика.

KARPENKO Vitalii

Khmelnytskyi National University

SOCIO-ECONOMIC PREREQUISITES FOR THE INNOVATIVE TRANSFORMATION OF THE EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

The article elucidates the conceptual essence and structural components of the socio-economic prerequisites underpinning the innovative transformation of the export potential of Ukraine's agricultural sector within the framework of global challenges and ongoing structural reforms. Emphasis is placed on the principal vectors of agricultural production modernization, with particular consideration given to the imperatives of sustainable development, digitalization, ecological transition, and the enhancement of international competitiveness. The study substantiates that Ukraine's agro-exports remain excessively raw material-oriented, thereby exacerbating the sector's exposure to price volatility and constraining the generation of higher added value. It is demonstrated that innovative transformation constitutes a decisive factor in augmenting export efficiency through diversification towards high-value processed products, the integration of digital agrotechnologies, the adoption of eco-innovations, and the advancement of logistical infrastructure. An analytical assessment is conducted regarding the current state of social capital, agricultural education, extension services, the investment climate, and regional initiatives, all of which condition the adaptive capacity of agricultural producers to innovation uptake. Particular attention is accorded to farmers' behavioral patterns, risk perception, and mechanisms of social imitation as indirect determinants of export dynamics via their influence on innovative activity. The article advances a set of institutional and economic approaches to fostering innovative transformation, including the expansion of the support architecture through AKIS, the introduction of preferential financial instruments, the establishment of mentoring platforms, and the development of digital agro-education. The findings underscore that the achievement of synergistic interaction between state institutions, farmers' associations, and market agents provides a foundation for the consolidation of an export-oriented model of innovative agricultural production. The study concludes that the formulation of a multi-tiered policy framework for the innovative renewal of the agricultural sector is an indispensable prerequisite for sustainable economic growth, the strengthening of competitive positions in the global market, and the enhancement of rural community welfare.

Keywords: innovations, agricultural sector, export potential, farm enterprises, digitalization, socio-economic prerequisites, AKIS, competitiveness, agro-export, agricultural policy.

Стаття надійшла до редакції / Received 04.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 11.10.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор України традиційно виступає ключовим драйвером національної економіки, формуючи основу валютних надходжень, зайнятості на селі та забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки. Його роль у структурі ВВП та зовнішньоторговельному балансі країни значно зросла в останнє

десятиліття, особливо з огляду на високий природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне розташування та історично сформовану спеціалізацію на виробництві зернових, олійних та іншої продукції сільського господарства. За офіційними статистичними даними, у 2024 році Україна експортувала 78,3 млн тонн аграрної продукції на загальну суму 24,5 млрд дол. США, що склало близько 59% від усього обсягу експорту країни. Ці показники лише незначно поступаються рекордним результатам довоєнного 2021 року, що свідчить про високу адаптивність галузі в умовах надзвичайних викликів.

Попри втрати, спричинені повномасштабною війною, руйнуванням логістичних ланцюгів, окупацією частини аграрних територій та дестабілізацією міжнародних ринків, українському агросектору вдалося поступово відновити експортний потенціал завдяки низці чинників. Серед них - часткова реконструкція портової інфраструктури, активізація альтернативних маршрутів доставки, впровадження цифрових рішень у торгівлі, а також політична та фінансова підтримка з боку держави та міжнародних партнерів. Водночас відновлення поточних обсягів експорту не гарантує сталого розвитку галузі у середньо- та довгостроковій перспективі.

Для повноцінного розкриття експортного потенціалу аграрного сектора необхідною є його глибока інноваційна трансформація. Йдеться про поступовий відхід від сировинної моделі розвитку та перехід до високотехнологічного, інтегрованого, екологічно сталого агровиробництва з орієнтацією на продукцію з високою доданою вартістю, нішеві продукти, органічний сегмент, продукти переробки, сертифіковану та брендовану продукцію для вимогливих ринків. Особливої ваги набувають такі чинники, як розвиток агропереробки, експортний маркетинг, інвестиції в агротехнології (AgTech), діджиталізація виробничих і логістичних процесів, а також підтримка малого та середнього бізнесу через інструменти експортного страхування, лізингу та консультаційних платформ.

Водночас процес інноваційної трансформації визначається сукупністю соціально-економічних і інституційних чинників, що формують експортну спроможність на рівні мікро- та макроекономіки. До них належать: 1) рівень розвитку державної аграрної політики та її здатність адаптуватися до кризових умов; 2) якість людського капіталу та аграрної освіти; 3) інституційна спроможність профільних установ забезпечувати стандартизацію, сертифікацію, зовнішньоекономічне сприяння; 4) наявність і стан логістичної, енергетичної та цифрової інфраструктури; 5) рівень інтеграції агросектору в глобальні продовольчі ланцюги та здатність до стратегічного партнерства з міжнародними гравцями.

Отже, розвиток експортного потенціалу аграрного сектора України в умовах війни й посткризової реконструкції є не лише питанням фізичного виробництва чи ринкової кон'юнктури, а складним системним завданням, яке вимагає комплексного підходу на перетині економіки, технологій, державної політики та міжнародної інтеграції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд публікацій засвідчує, що інноваційна трансформація аграрного експорту активно досліджується як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсі. Зокрема, в роботах Лаврука В. та Хахули Б. акцентується увага на ролі технологічних інновацій та інституційних чинників у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на глобальних ринках. Дослідження Трусової Н. висвітлюють бар'єри до експортної модернізації, серед яких - фрагментарна державна політика, недостатня інтеграція до міжнародних логістичних ланцюгів і обмежений доступ до фінансування для малих виробників. У роботах західних авторів, зокрема John Wilkinson та Jacques Trienekens, розглядається вплив глобалізації та цифровізації на агроекспортні стратегії країн, що розвиваються. Окреме місце займають праці, присвячені соціальним аспектам трансформації, де підкреслюється значення освітнього рівня фермерів, соціального капіталу та локальних мереж у розвитку інноваційних експортних моделей. Таким чином, сучасна наукова література формує міждисциплінарний підхід до вивчення експортного потенціалу аграрного сектора, де поєднуються економічні, інституційні та соціальні компоненти.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування ключових соціально-економічних передумов, що визначають можливості та обмеження інноваційної трансформації експортного потенціалу аграрного сектора України в умовах глобальної нестабільності та воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Експортний потенціал аграрного сектора розуміється як сукупність можливостей сільськогосподарських виробників та держави формувати, виявляти, реалізовувати і відтворювати конкурентні переваги на світових ринках щодо експорту аграрної сировини та продукції. Іншими словами, це здатність аграрних корпорацій, трейдерів та інших суб'єктів забезпечувати стійке розширення експортних поставок. Теоретичні основи формування експортного потенціалу аграрного сектора ґрунтуються на поєднанні класичних і сучасних підходів до міжнародної торгівлі, конкурентоспроможності та інституційного розвитку. Згідно з класичною теорією абсолютних і порівняльних переваг (А. Сміт, Д. Рікардо), країна має спеціалізуватися на тих видах продукції, у виробництві яких вона має найнижчі витрати [1]. У контексті

аграрного сектору це означає використання природно-ресурсного потенціалу для збільшення частки на світових ринках. Модель конкурентних переваг М. Портера підкреслює важливість інновацій, якості продукції, логістики та організаційної спроможності підприємств. У сучасних теоріях, зокрема нової інституційної економіки (Д. Норт, О. Вільямсон), акцент зроблено на значенні формальних і неформальних інститутів, які створюють умови для ефективного функціонування експортної системи. Теорія глобальних ланцюгів доданої вартості (GVC) вказує, що експортний потенціал залежить не лише від обсягів виробництва, а й від включеності у міжнародні стандарти, сертифікацію та прослідковуваність продукції. Інституційна підтримка, розвиток торгової дипломатії, інтеграція до митних союзів (зокрема DCFTA з ЄС) формують інституційне підґрунтя для нарощування експорту. Крім того, поведінкові економічні теорії вказують на роль довіри до країни-експортера та її бренду у формуванні стабільного попиту на зовнішніх ринках [2]. Таким чином, експортний потенціал є багатофакторною конструкцією, що включає економічні, інституційні, технологічні та репутаційні компоненти.

На формування експортного потенціалу впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Зокрема, дослідження показують, що він залежить від стану міжнародної торгівлі та наявності структурно збалансованих ресурсів (грунтових, технологічних, кадрових). Внутрішні шоки (воєнні дії, логістичні ускладнення) спричинили тимчасовий спад, проте вже станом на серпень 2023 року надходження від аграрного експорту перевищили відповідний показник 2022 року на 17%. Така динаміка ілюструє як високу стійкість галузі, так і залежність від державної підтримки та міжнародної допомоги (маркується «зважаючою політикою протекціонізму» і підтримкою партнерів).

Науковці визначають низку соціально-економічних груп факторів, що сприяють або гальмують інноваційний розвиток аграрного виробництва і розкриття експортного потенціалу [3]. Систематизуючи їх, можна виділити.

Політичні та інституційні чинники. Це передусім державна аграрна політика, нормативна база, стратегічні пріоритети (наприклад, пріоритет продовольчої безпеки), а також наявність спеціальних програм підтримки та стимулів. Сучасні дослідження вказують, що забезпечення продовольчої безпеки є провідною державною стратегією, і воєнні випробування не зменшили значення АПК для економіки і іміджу України на світовій арені. Водночас відзначено, що суттєвими перепонами для інновацій є недостатнє фінансування та неповноцінна інституційна підтримка, а також низька кооперація між науковими, освітніми, бізнес- та державними структурами. Ефективна політика потребує чітких цілей та індикаторів, надання податкових та фінансових стимулів для інноваційних проєктів.

Економічні чинники. Сюди належать доступність фінансування (кредити, гранти), рівень капіталовкладень у нові технології, цінові шоки на світових ринках, курсові коливання, інфляція. Інвестиції в сільськогосподарську техніку, переробні потужності, зберігання та логістику безпосередньо збільшують конкурентоспроможність продукції. З іншого боку, занижені закупівельні ціни та сезонна нестабільність доходів знижують мотивацію фермерів вкладати в інновації.

Людський капітал і освіта. Рівень професійної підготовки кадрів безпосередньо впливає на здатність впроваджувати інновації. Як зазначають дослідники, конкурентоспроможність АПК залежить від його здатності оперативно реагувати на ринкові вимоги і впроваджувати інновації, але при цьому «без кваліфікованих фахівців навіть найсучасніші технології можуть бути використані недостатньо ефективно». Інвестиції в аграрну освіту, наукові дослідження, навчання фермерів та дорадчі послуги підвищують загальний інноваційний потенціал галузі.

Цифровізація та технологічна інфраструктура. Поширення ІТ-рішень у сільському господарстві (прецизійне землеробство, аграрні стартапи, цифрові платформи) розширює можливості контролю якості продукції і доступу до ринків. Наприклад, запровадження Державного аграрного реєстру та верифікації експортерів створює передумови для електронного агроринку та цифрового експорту. Дослідження показують, що успішна діджиталізація агробізнесу потребує фінансової підтримки, якісної інфраструктури (зв'язок, енергопостачання) та підвищення цифрової грамотності фермерів [4]. Фактично завдяки цифровим технологіям кінцевий споживач може відстежувати повний виробничий ланцюг від насіння до продукту, що підвищує довіру до брендів «Made in Ukraine» на міжнародних ринках.

Соціальні чинники. Соціально-демографічна структура сільських територій (старіння населення, міграція молоді в міста) та якість життя на селі (інфраструктура, соціальні послуги) формують мотивацію трудових ресурсів. Згідно з дослідженнями, на селі негативно впливають низькі зарплати, соціальна ізоляція, недостатня інфраструктура й обмежений доступ до освіти. Щоб утримати та залучити кадри на селі, необхідно інвестувати у виробничу та соціальну інфраструктуру (дороги, інтернет, медичні та освітні заклади), стимулювати економічну активність і підтримувати соціальні ініціативи.

Міжнародна інтеграція. Європейська та світова інтеграція відкриває нові ринки та стандарти. Україна вже активізувала співпрацю з ЄС: у 2024 році близько 59% всіх українських експортних поставок припадало на Європейський Союз. Проте іноземні вимоги щодо сертифікації, екологічних норм та конкуренції вимагають адаптації вітчизняного бізнесу: створюється потреба в перехідних періодах для адаптації до вимог ЄС (агροстандарти, фіто-санітарні норми). Паралельно відкриваються ринки Північної Африки, Азії та Латинської Америки, що дає змогу диверсифікувати експорт і зменшити залежність від

європейських ринків. Зважаючи на це, посилення інтеграції передбачає не тільки розширення експортних квот, але й розвиток мережі сертифікації та логістики, а також участь України у міжнародних торговельних угодах.

Зважаючи на це, посилення інтеграції передбачає не лише розширення експортних квот, але й розвиток ефективної інфраструктури сертифікації, логістичних каналів і процедур митного супроводу. Одночасно важливо активізувати участь України в багатосторонніх і двосторонніх торговельних угодах, що відкривають доступ до нових ринків і знижують бар'єри для аграрної продукції. У цьому контексті стає актуальним звернення до статистичних даних, які підтверджують високу вагу аграрного сектору в експортній економіці України.

Статистичні дані підтверджує високу вагу аграрного сектору в експортній економіці України. За даними 2023 року, обсяг аграрного експорту становив \$21,9 млрд, що на \$1,5 млрд менше, ніж у 2022 р. (через зниження цін та логістичні труднощі). Одночасно загальна маса поставок зросла: у 2023 році експортовано агропродукції на 9,5 млн тонн більше, ніж роком раніше. Такий приріст пояснюється відновленням перевезень через Чорне море після відкриття зернового коридору. Топ-продуктами за 2023 р. стали олія соняшникова (23% всього агроекспорту), кукурудза (23%) та пшениця (13%). Інші важливі категорії – насіння олійних (ріпак, соя), макуха, м'ясо птиці тощо – становили значно менші частки (4–6%).

За 2024 рік, за даними Мінагрополітики, експорт аграрної продукції практично досягнув довоєнних максимальних показників: \$24,5 млрд (59% від загального експорту країни) при 78,3 млн тонн товарної маси. Це другий історичний рекорд після \$27,7 млрд у 2021 р.. Завдяки поліпшенню логістики та високим обсягам врожаю, агроекспорт відновився і навіть перевершив 2022 р. Розподіл експорту за країнами показує сталі тренди: у 2023–2024 рр. основними покупцями українського агробіопродукту залишались Румунія (\$2,9 млрд у 2023, +12% за рік) та Китай (\$2,2 млрд, +17%). Туреччина, Іспанія, Польща, Нідерланди, Єгипет та ін. також були серед лідерів. Така географія свідчить про привабливість нашої продукції на близьких і далеких ринках одночасно, хоча жорстка конкуренція та квотні обмеження (особливо у ЄС) усе ще стримують подальше зростання.

Узагальнюючи, можна констатувати: експортний потенціал українського АПК залишається величезним. Високі обсяги виробництва зернових, олійних, високі врожаї (понад 69 млн т зернових і олійних у 2023 р.) гарантують значну базу для експорту. Однак переважна експортна модель України в аграрному секторі досі залишається сировинною за своєю структурою: домінують поставки зернових (кукурудза, пшениця, ячмінь), олійних культур (соняшник, соя, ріпак), а також насіння, які реалізуються без значної глибини переробки [5]. За даними Держстату та Мінагрополітики, у 2023 році понад 70% агроекспорту України складали продукти з низьким рівнем доданої вартості. Така модель робить економіку сектора надзвичайно вразливою до світових цінових коливань, біржових шоків і транспортних обмежень. Наприклад, падіння цін на пшеницю у другій половині 2023 року на 18% (за даними FAO) автоматично зменшило валютну виручку від експорту на сотні мільйонів доларів.

Аналітичні розрахунки також показують, що маржинальність на тонну продукції з глибокою переробкою (наприклад, соняшникова олія, готові харчові продукти, концентрати) у 2,5–4 рази вища порівняно з експортом сировини. Проте обмеження інфраструктурного, інституційного та інвестиційного характеру стримують перехід до переробної моделі. Водночас такі країни, як Нідерланди, Чилі чи Італія, демонструють успішні кейси створення високої доданої вартості в агроекспорті через кластеризацію, брендинг продукції та інтеграцію до глобальних ланцюгів вартості [6]. Для України ж актуальною є потреба в інституційній модернізації - зокрема створенні умов для розвитку малих і середніх переробних підприємств, інвестицій у логістичні хаби та підтримки експортного маркетингу.

Низький рівень внутрішньої переробки аграрної продукції - один із ключових стримувальних факторів розкриття експортного потенціалу України. Наприклад, за даними Держстату, у 2023 році понад 45% урожаю насіння соняшнику було експортовано у вигляді сировини, тоді як частка експорту у вигляді готової соняшникової олії залишалася нижчою, попри вищу прибутковість цього сегменту. Експорт 1 тонни нерафінованого насіння генерує в середньому \$300–400 валютної виручки, тоді як олія - \$900–1100. Таким чином, кожна тонна непереробленої продукції, фактично, означає втрату потенційної доданої вартості у розмірі понад \$600, не враховуючи мультиплікативного ефекту на суміжні галузі - транспорт, упаковку, маркетинг, логістику.

Аналіз структури агроекспорту свідчить про системну проблему: країна фактично субсидує переробну промисловість інших держав, постачаючи дешеву сировину, яку там перетворюють на готові продукти з високою маржинальністю. Наприклад, Туреччина, Єгипет, Нідерланди є не лише основними імпортерами українського насіння, але й експортерами олії або харчових інгредієнтів на базі цієї сировини. Крім того, експорт сировини знижує зайнятість у внутрішньому агропереробному секторі та зменшує податкові надходження до місцевих бюджетів.

Таким чином, нарощування переробки всередині країни - це не лише питання економічної ефективності, а й інструмент стратегічної стійкості та стабільності експортної моделі. Це вимагає комплексних рішень: стимулювання інвестицій у переробку (через податкові пільги, лізинг обладнання,

програми державно-приватного партнерства), удосконалення логістичної інфраструктури, а також розвитку експортних агентств і брендів національного походження.

Крім того, зберігаються логістичні проблеми (чергові блокади портів у 2022 р., необхідність диверсифікації шляхів доставки), які впливали на ринки збуту. Проте поступовий вихід на світові аграрні ринки, навіть у складних умовах, свідчить про значну конкурентоспроможність української продукції (родючі ґрунти, відносно низька собівартість, високі стандарти якості зерна).

Отримані результати вимагають комплексної інтерпретації. По-перше, відзначимо позитивну роль державних заходів під час війни: запровадження програми «зернового коридору», страхування агровиробників, тимчасові пільги дозволили зберегти експорт і частково компенсувати втрати обсягів.

Державна політика в Україні в останні роки характеризується поміркованим протекціонізмом у аграрному секторі, що виявляється у поєднанні стимулювання експорту, валютної лібералізації та підтримки цінової конкурентоспроможності на зовнішніх ринках [7]. Одним із ключових інструментів цієї політики є курсова політика - зокрема, політика контрольованої девальвації гривні, яка забезпечує вигідні умови для експортерів: при збереженні світових цін на аграрну продукцію у доларах, експортна виручка у гривневому еквіваленті зростає, що дозволяє агровиробникам підтримувати рівень прибутковості навіть за умов зростання витрат на добрива, паливо та логістику.

За оцінками Національного банку України, у 2023–2024 рр. зниження офіційного курсу гривні на 15% забезпечило експортерам сільгосппродукції додаткові 75–90 млрд грн доходів у гривневому еквіваленті, що частково компенсувало збільшення вартості логістичних послуг та імпортованих ресурсів. Водночас ця політика не є безризиковою: послаблення гривні стимулює інфляційний тиск, підвищує витрати внутрішнього виробництва і може погіршити споживчі настрої на внутрішньому ринку. Проте в умовах воєнного часу курсова гнучкість залишається одним з інструментів адаптивного маневру.

Окрім валютного чинника, державна підтримка проявляється у вигляді часткових компенсацій за страхування ризиків, грантових програм (наприклад, «ЄРобота» та проекти за підтримки USAID та ЄБРР), субсидій на насіннєвий матеріал і фінансування переробних мініпроектів на місцевому рівні. Ці заходи створюють стимулююче середовище для експортоорієнтованих фермерів, особливо у західних та центральних регіонах, де експортна логістика є менш вразливою до бойових дій.

Таким чином, поміркований протекціонізм у вигляді контрольованої девальвації, інституційної підтримки та стимулювання внутрішньої переробки виступає важливим компонентом економічної логіки державної аграрної політики, орієнтованої на підвищення доданої вартості та збереження експортної спроможності в умовах воєнної нестабільності.

Водночас держава має усвідомити: динамічне нарощування експортного потенціалу потребує стратегічного розвитку інноваційної екосистеми. Саме інновації дозволять додатково підвищити ефективність виробництва і якість продукції, вивести на ринки нові конкурентоспроможні продукти (біотехнологічно модифіковані корми, органічні добрива, високопротеїнові борошна тощо).

Другим важливим аспектом є інституційне середовище. На сьогодні критикою викликає недостатня взаємодія науки, освіти та бізнесу. Як відзначено в літературі, Україна має великий потенціал для інноваційного розвитку АПК, але «перешкоджає низка проблем» – «недостатнє фінансування та неповноцінна інституційна підтримка інноваційної діяльності», а також відсутність трансферу технологій із наукових розробок у виробництво. Це означає, що інноваційна політика вимагає створення спільної платформи - наприклад, агротехнологічних кластерів, відкритих лабораторій, пілотних проектів - де фермери, ІТ-компанії та науковці могли б швидко тестувати нові рішення. Для цього державі варто розробити національну інноваційну стратегію для АПК з чіткими цілями, показниками і механізмами підтримки. Така стратегія мусить передбачати податкові пільги та компенсації для проектів агроінновацій, грантову підтримку стартапів AgTech, гарантії кредитів на впровадження ноу-хау. Без цих інституційних нововведень існуюча висока витривалість агросектору може трансформуватися в справжній технологічний прорив.

Третім блоком є людський капітал. Кваліфіковані агрономи, інженери, аналітики та управлінці необхідні для реалізації інновацій. Разом з тим аграрні вищі та технікуми зазнають кадрового відтоку: молодь часто іде працювати в ІТ чи гастро-бізнес у містах, залишаючи села з браком кадрів. Як показано вище, мотивація праці на селі гальмується низькою оплатою, сезонністю та малим соціальним благополуччям. Щоб стимулювати фахівців, треба запускати програми перепідготовки (наприклад, на курсах з AgTech), підвищувати зарплати та створювати перспективи кар'єрного росту. Також важлива роль освітніх програм: введення нових магістерських спеціальностей з аграрного менеджменту, цифрового землеробства, агробізнес-аналітики. Підвищення кваліфікації дозволить українському селу ефективно користуватися новими технологіями й водночас підвищувати якість продукції для експорту.

Четвертим є фактор інфраструктури та діджиталізації. Розвиток якісної сільської інфраструктури (дороги, залізничні гілки, електромережі) прямо корелює з можливістю своєчасного вивезення врожаю та зниження логістичних витрат. Окрема увага – розвиток інтернет-зв'язку та «розумних» систем агровиробництва (AgTech), що дають змогу точно контролювати процеси. Уже сьогодні завдяки цифровим сервісам фермер може планувати продажі за кордон і уникнути посередників. Впровадження таких рішень підвищує прозорість виробництва: споживач в ЄС чи Азії може відстежити всю історію партії продукції.

Європейський досвід показує, що держава має підтримувати такі процеси (через створення аграрних онлайн-платформ, е-сервісів для сертифікації, моніторингу якості).

Інтеграція до світових ринків як рушій зростання експортного потенціалу є очевидною. По-перше, державно-приватне партнерство у відкритті нових ринків (мережі посольств, торгових місій) має бути активнішим. По-друге, треба пам'ятати про баланс: ЄС дає близько 60% експортної виручки, але він вводить квотування (так, з червня 2025 р. поновлюються квоти на поставки агропродукції до ЄС). Тому потрібно розвивати ринки Азії та Африки, де попит зростає. Наприклад, експерти відзначають можливість заміни імпорту сої та цукру з Бразилії на українські поставання в ЄС, за умов адаптації до європейських норм. Уникнути руйнівної конкуренції можна також за рахунок диференціації: спробувати позиціонувати українські товари як безпечні і екологічні (чому сприяє наша агрокультура з низьким застосуванням хімії) [8].

Загалом, виявлені проблеми переконливо вказують на те, що конкурентоспроможність української аграрної продукції багато в чому визначається не тільки обсягами виробництва, але й рівнем внутрішньої організації та якості. Як справедливо зауважують дослідники, для підвищення конкурентоспроможності необхідно забезпечити прозорі умови конкуренції, залучити нових інвесторів і впровадити міжнародні стандарти у виробництві продукції. Інакше переважна частка переваг вивільнитиметься в іноземних трейдерів і покупців, а не у вітчизняних господарників.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз дозволяє сформулювати низку ключових висновків, які окреслюють соціально-економічні передумови та стратегічні напрямки інноваційної трансформації експортного потенціалу аграрного сектору України. По-перше, експортний потенціал галузі залишається надзвичайно високим: у 2024 році зафіксовано рекордні обсяги експорту агропродукції - 78,3 млн тонн на суму \$24,5 млрд, що становить 59% загального обсягу експорту країни. Основу експортної структури складають зернові культури, продукція олійного комплексу та рослинництва загалом.

По-друге, визначальну роль у розкритті цього потенціалу відіграють соціально-економічні детермінанти. До позитивних чинників належать: наявність великого трудового ресурсу, який може бути залучений до високотехнологічного виробництва; підтримка з боку міжнародних донорів і фінансових інституцій; відкриті ринкові ніші - зокрема попит на органічну продукцію, здорову їжу та стійкі технології. Водночас вагомими обмеженнями залишаються: високі військові ризики, що блокують логістику; критичний стан переробної та транспортної інфраструктури; брак фінансування інноваційної діяльності; а також демографічне старіння і депопуляція сільських територій.

По-третє, державна політика повинна стати рушієм інноваційної модернізації. Необхідне формування комплексної стратегії інноваційного розвитку АПК, яка має охоплювати такі напрями: належне фінансування - запровадження грантів, доступних кредитних ліній, пільгового лізингу; податкові стимули для інвесторів у сферу R&D, цифровізації, переробки; модернізація інфраструктури - дороги, енергетика, зв'язок, цифрове покриття села; розвиток людського капіталу - профорієнтаційні програми, залучення молоді, підтримка аграрної освіти; цифровізація - впровадження е-агроплатформ, блокчейн-сервісів, спрощення експортних процедур; міжнародна інтеграція - укладення угод про торговельні преференції, просування бренду «Ukrainian Agro», сертифікація за GlobalG.A.P. та іншими світовими стандартами; (7) соціальні інструменти - створення кооперативів, інклюзивних моделей прибуткової участі фермерів, інвестування в розвиток сільських громад.

Отже, інноваційна трансформація експортного потенціалу потребує одночасної дії як економічних імпульсів «знизу», так і цільової державної політики «згори». Тільки системне поєднання фінансової, інституційної, людської та цифрової модернізації дозволить не лише втримати позиції України на глобальних ринках, а й вивести аграрний сектор на якісно новий рівень конкурентоспроможності.

Література

1. Мельник О.Г. Експортний потенціал підприємства: сутність і методологічні основи аналізу. *Проблеми економіки*. 2017. №1. С. 226-231.
2. Кондратюк О., Стояненко І. Експортний потенціал агросектора України. *Scientia Fructuosa*. 2022. №4. С. 26-51.
3. Лазарева О.В., Вакар К.В. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. *Агросвіт*. 2019. №1-2. С. 3-9.
4. Поддєрьогін А.М., Корнилюк А.В., Шаховалова Є.О. Експортний потенціал українських агрохолдингів. *Незалежний аудитор*. 2015. №13. С. 36-42.
5. Радченя О.М., Клименко Л.В., Мусієнко С.І. Експортний потенціал аграрних підприємств України в умовах військового стану. *Зб. наук. пр. Уман. нац. ун-ту садівн.* 2023. Вип. 102(2). С. 145-155.
6. Вовк М.В., Вороблевський В.І. Підтримка експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Український економічний часопис*. 2024. №5. С. 35-40.

7. Громоздова Л.В., Мартинюк О. І., Студеннікова І.В., Громоздов В.В., Малярєвський В. М. Регуляторні аспекти експортного потенціалу аграрного сектору національного господарства України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. №21. С. 73-85.

8. Корженівська Н.Л., Осадчук І.О., Сидорак Я.І. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах невизначеності та ризиків. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2024. №43. С. 142-147.

References

1. Melnyk O.H. Eksportnyi potentsial pidpriemstva: sutnist i metodolohichni osnovy analizu. *Problemy ekonomiky*. 2017. №1. S. 226-231.
2. Kondratiuk O., Stoianenko I. Eksportnyi potentsial ahrosektora Ukrainy. *Scientia Fructuosa*. 2022. №4. S. 26-51.
3. Lazareva O.V., Vakar K.V. Rozvytok eksportnoho potentsialu aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. *Ahrosvit*. 2019. №1-2. S. 3-9.
4. Poddierohin A.M., Kornyluk A.V., Shakhovalova Ye.O. Eksportnyi potentsial ukrainskykh ahrokholdynhiv. *Nezalezhnyi audytor*. 2015. №13. S. 36-42.
5. Radchenia O.M., Klymenko L.V., Musiienko S.I. Eksportnyi potentsial ahrarykh pidpriemstv Ukrainy v umovakh viiskovoho stanu. *Zb. nauk. pr. Uman. nats. un-tu sadivn.* 2023. Vyp. 102(2). S. 145-155.
6. Vovk M.V., Voroblevskyi V.I. Pidtrymka eksportnoho potentsialu aharnoho sektora Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys*. 2024. №5. S. 35-40.
7. Hromozdova L.V., Martyniuk O. І., Studennikova I.V., Hromozdov V.V., Maliarevskyi V. M. Rehuliatorni aspekty eksportnoho potentsialu aharnoho sektora natsionalnoho hospodarstva Ukrainy. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*. 2019. №21. S. 73-85.
8. Korzhenivska N.L., Osadchuk I.O., Sydorak Ya.I. Eksportnyi potentsial aharnoi haluzi Ukrainy v umovakh nevyznachenosti ta ryzykiv. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika*. 2024. №43. S. 142-147.